

*До разової спеціалізованої ради ДФ 2022-08
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77)*

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента кафедри конституційного права України, Ткаченко Євгенія Володимировича на дисертацію Макарова Михайла В'ячеславовича «Конституційно-правовий інститут громадянства в системі сучасних міграційних процесів», подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. У ХХІ столітті під впливом глобалізації відбувається трансформація міграційних процесів, що помітно впливає на політичну, соціально-економічну, духовну та інші сфери життя суспільства і держави. Пояснюється це тим, що завдяки розвитку техніки і технологій легше з однієї країни виїхати до іншої й для цього потрібно менше часу, стає популярнішим і масштабним туризм, розширюється співробітництво між державами, задля якого укладаються міжнародні договори про співпрацю, що, у свою чергу, сприяє поглибленню спеціалізації й поділу праці, посиленню конкуренції, підвищенню якості товарів і послуг тощо. Це, звісно, позитивно. Однак не треба забувати й про те, що, крім вказаного, спостерігається притік дешевої робочої сили з менш розвинених і бідних країн, що зумовлює загострення конкуренції на ринку праці розвинених держав, викликає невдоволення політикою влади, урешті-решт, ускладнює міжетнічні й міжнаціональні відносини. З огляду на більшість країн Європи потенційною загрозою для себе визнає негативні наслідки свободи пересування робочої сили. Більш того, нині у вона є цілком реальною. На підтвердження наведемо наступні цифри: у Франції на сьогодні кількість мігрантів-мусульман перевищує вже 8 млн осіб, у Німеччині на цей час налічується 7,5 млн осіб німецького походження. Наведене зайвий раз підтверджує, що швидкість і легкість пересування громадяни, ресурси, інформація і

послуги як результат глобалізаційних процесів у багатьох державах, у тому числі й Україні, виступають чинником зростання напруги й незадоволення всередині значної кількості країни, що безпосередньо впливає на настрої громадян. Виходячи із загальносвітових тенденцій, можна сміливо стверджувати, що міграційні процеси потребують регулювання, а задля цього приймаючі країни мають переглядати й удосконалювати міграційну політику, систему безпеки (як внутрішню, так і зовнішню).

Вищесказане дає підстави зазначити, що подана праця М. В. Макаровим своєчасною та актуальною. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Конституційно-правові проблеми забезпечення верховенства права у функціонуванні механізму публічної влади в Україні » (номер державної реєстрації 0111U000966).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 23 листопада 2018 року).

Метою запропонованого дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб здійснити «комплексну науково-правову характеристику інституту громадянства у призмі історичної ретроспективи, сучасних міграційних процесів та євроатлантичної і європейської інтеграції України» (с.7). На досягнення названої мети були сформульовані сім згрупованих завдань (с.7, 8), які були досягненні і зафіксовані як наукова новизна одержаних результаті (с.9-13) та у висновках (с. 197-205).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. За допомогою формально-юридичного методу проаналізовано приписи чинного міжнародного і національного законодавств і запропоновано підходи до їх реформування, зокрема, завдяки внесенню відповідних законодавчих змін (розділи 1, 2).). Що стосується формально-юридичного методу, то він був застосований при тлумаченні та аналізі нормативних положень, що визначають процедури надання

громадянства шляхом «права ґрунту», «права крові» та іншими принципами, та регламентують порядок перетину державних кордонів зарубіжних країн (підрозділ 2.3 та розділ 3). При розгляді джерел судових доктрин з питань подвійного громадянства було застосовано метод «кейс-стаді» (підрозділ 2.3). Автор застосував цілу низьку як загальних, так і спеціальних методів наукового дослідження дали змогу досягти обґрунтованості, переконливості, достовірності авторських положень і висновків. Емпіричною базу дослідження послуговували результати вивчення великої кількості джерел з відповідної тематики, національних і міжнародних нормативно-правових актів, рішень Європейського Суду з справ людини, Європейського Суду справедливості та Конституційного Суду України.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. У науці конституційного права України робота є першим комплексним науково-правовим дослідженням інституту громадянства у призмі історичної ретроспективи, сучасних міграційних процесів та євроатлантичної і європейської інтеграції України (с.9). Зміст даного дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність наукової новизни. Так, серед значущих наукових положень у пропонованій дисертації можна зазначити:

- дисертантом запропоновано авторську дефініцію поняття «громадянство»: сформований під впливом об'єктивних причин (історичні, економічні, політичні, територіальні, міжнародні чинники) і суб'єктивних (вплив національної ідеї в цілому на суспільство та ментальні особливості окремої людини) стійкий, постійний, необмежений в часі і просторі, закріплений у відповідних національних і міжнародних нормативно-правових актах і визнаний суспільством правовий зв'язок між людиною і державою, що проявляється в передбаченні їх взаємних прав і обов'язків. Тож запропоновано внести зміни до чинного законодавства України про громадянство, а саме: – дати чітке визначення поняттю «подвійного (множинного) громадянства» задля його однозначного тлумачення; – розробити дієвий механізм встановлення подвійного громадянства на території України; – внести зміни до чинного Кодексу

України про адміністративні правопорушення, встановивши адміністративну відповідальність за приховування громадянства (підданства) іншої держави або громадянств (підданств) інших держав;

– дисертант аргументував, що між поняттями «міграція» і «міграційні процеси» є відмінності. Зокрема, констатовано, що останнє включає в себе не тільки статистику і факт перетину кордонів країн, а й процес натуралізації іноземців, інтеграцію в суспільство, надання допомоги мігрантам різних категорій, повернення їх до країни-відправника, набуття подвійного громадянства внаслідок міграції та регулювання міграційних коридорів (потоків) міжнародними й національними нормативно-правовими актами;

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні теоретичні положення та висновки, сформульовані у дослідженні, викладено у сімнадцяти наукових працях, з яких три – у наукових фахових виданнях України, одна – у періодичному науковому виданні іншої держави, тринадцять – у збірниках матеріалів наукових конференцій, круглого столу (с.13-14).

Положення дисертаційного дослідження мають логічну побудову. За своєю структурою дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, списку використаних джерел (402 найменувань) та додатку. Загальний обсяг дисертації – 251 сторінок, з них основного тексту – 204 сторінок.

Перший розділ дисертації «Сучасні міжнародно-правові принципи та конституційно-правові засади інституту громадянства» складається з чотирьох підрозділів. Дисертантом було актуалізовано поділ теорій громадянства на емпіричні та нормативні, тим самим визначивши домінуючі моделі інституту громадянства: а) республіканська модель; б) ліберальна модель. Зроблено висновок, що Давня Греція як і Стародавній Рим відіграли важливу роль у формуванні сучасного поняття

громадянства. Завдяки цьому періоду зародилися риси майбутнього інституту громадянства, який поступово змінювався від статусу «підданого» до «громадянина».

Було зазначено щодо періоду Середньовіччя (від V до XV ст.). Так, в цей проміжок часу, як зазначає дисертант, не відбувається розвиток інституту громадянства, проте інститут підданства використовується переважною більшістю країн. Рабства в класичній (античній) формі вже не було, але існували надзвичайно різноманітні форми особистої та економічної (феодалної) залежності. Таким чином, права і свободи людей порушувалися, а громадянство мало формальний характер та не передбачало нічого, крім обов'язків. Також цей період не відобразив цінностей прав і свобод людини, а тим більше громадянина: свобода, рівність, справедливість, законність, активна участь в соціально-політичному житті суспільства, народовладдя, демократія, громадянське суспільство тощо – це все те, чого бракувало за тих часів.

Далі, відзначив, що велике значення для розвитку поняття «громадянин» в Новий час мали теорії природного права і суспільного договору, розробкою яких займалися голландський юрист і філософ Г. Гроцій, англійські філософи Т. Гоббс, Дж. Локк і французький філософ Ж.-Ж. Руссо. Сучасний період (кінець Другої світової війни до сьогодні) – інститут громадянства функціонує завдяки теорії природного права, де кожна людина має певний набір «природних» прав, що належать йому від народження і не можуть бути відчуженими.

Отже, дисертантом зроблено висновок, що громадянство може розглядатися як:

- а) елемент державного суверенітету;
- б) самостійний інститут права;
- в) елемент конституційного-правового статусу особи і як суб'єктивне право особи на громадянство. Також зауважимо, що у зв'язку із глобалізацією, громадянство можна розглядати як
- г) елемент конституційної ідентичності;
- г) державний інструмент для законного збору податків;
- д) інструмент громадянського суспільства, завдяки якому можна захищати свої законні інтереси (тільки людина із правовим статусом «громадянин» може реалізувати повний спектр політичних і громадянських прав);
- е) інструмент запобігання дискримінації за гендерною ознакою;
- є) механізм і невід'ємна

умова до участі в управлінні державними справами. Також, обґрунтовано, що одним із багатьох послідовних кроків вважаємо прийняття єдиного, сучасного законодавчого акту (кодексу), який узгодить та деталізує численні положення щодо громадянства, наприклад, Кодекс про громадянство України.

Другий розділ дисертації «Громадянство під впливом сучасних міграційних процесів»

Здобувачем проаналізовано такі поширені теорії міграції, як: 1) мікрорівнева, що включає в себе теорію причин міграції «тяжіння і виштовхування»; неокласичну; символічну; та теорію соціальних конфліктів; 2) макрорівнева, яка увібрала в себе теорію подвійного ринку праці; світової системи; систем міграції та відносної депривації; 3) мезорівнева, що містить в собі теорію кумулятивної причинності; «мережі»; інституційну теорію соціального капіталу мігрантів; та теорію нової економічно-трудоваї міграції.

Також актуалізовано «міграційні закони», основними з яких є: а) економічні причини є визначальними для особи; б) чим потужніше (більше) місто, тим сильніше воно вабить мігрантів. Також їх економічне зростання обумовлене, більшою мірою, міграційними потоками; в) переважна більшість міграцій здійснюється на короткі відстані; г) державна міграційна політика формується під діючим міграційним потоком; ґ) розвиток технологій, промисловості, транспорту і торгівлі сприяє посиленню міграційних процесів.

Проаналізовано положення Міжнародної конвенції «Про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей» від 1990 р., яка є на сьогодні основним нормативно-правовим документом, що закріплює політичні і громадянські права мігранта за кордоном.

В роботі було досліджено міграційну політику зарубіжних країн, яку можна поділити на: а) відкриту та б) обмежену. Загалом, держави підтримують політику зменшення випадків безгромадянства, втім подвійне громадянство визнають не всі. Зазначено, що переважна більшість демократичних, ліберальних і економічно

потужних країн або визнають і передбачають в законодавстві подвійне громадянство, або прямо не забороняють мати його, фактично стимулюючи випадки множинного громадянства.

Особлива увага приділена міграційній політиці Європейського Союзу, завдяки якій законні мігранти можуть вільно переміщатися в межах Союзу строком до трьох місяців.

Практичне значення одержаних результатів. Дане наукове дослідження має як теоретичне, так і практично-прикладне значення. Одержані результати і зроблені висновки у подальшому можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для дослідження проблем інституту громадянства і міграційних процесів;

– у правотворчості – при опрацюванні законопроектів щодо внесення змін до Конституції України, Закону України «Про громадянство України» та підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують діяльність, пов'язану з набуттям особою громадянства України чи статусу біпатрида;

– у практичній діяльності – при проведенні науково-методичних семінарів, що предметно орієнтовані на вирішення проблемних питань конституційного права України та конституційного права зарубіжних країн;

– у навчальному процесі – при підготовці навчальних і навчально-методичних видань і посібників з дисципліни «Конституційне право України», «Конституційне право», а також у рамках освітнього процесу у вищих навчальних закладах, що проводять підготовку фахівців за правничими спеціальностями.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертацію виконано українською мовою з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення матеріалу дослідження – науковий.

Загальний висновок. Усе викладене дозволяє зробити висновок про те, що дисертація Макарова Михайла В'ячеславовича на тему «Конституційно-правовий інститут громадянства в системі сучасних міграційних процесів» є самостійною науковою працею, яку виконано з дотриманням академічної доброчесності. Наукова новизна, висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно й обґрунтовані на підставі особистих досліджень. Так, дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор Макаров Михайло В'ячеславович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Є. В. Ткаченко

